

به نام خدا

عنوان: طب الصادق، ارائه دانش پزشکی با روش علمی

نویسنده: فروزنده دشتی^۱

چکیده

مقدمه: امام صادق (ع) ضمن انجام وظیفه دعوت اسلامی و تربیت افراد با علم الهی و معارف اسلامی، به تعلیم دانشمندان در رشته های مختلف علوم نیز می پرداختند و بزرگان برجسته ای از محضر ایشان کسب فیض می نمودند. یکی از ابعاد علمی امام صادق (ع) آموزه های روش تندرستی در اسلام می باشد. دانش پزشکی ایشان برگرفته از وحی الهی و قرآن کریم می باشد و فراتر از علم زمان خود می باشد، به طوری که گفته شده است همه ی علمای آن زمان در برابر سخن و قول او تسلیم می شدند و تعالیم پزشکی ایشان در نسخه ای تحت عنوان "طب الصادق" توسط شاگردان معتمد اوجم آورگی گردیده است، این مجموعه مبتنی بر روش علمی می باشد و با علم امروز کاملاً مطابقت دارد.

مواد و روش ها: این مقاله با مروری بر متون در باره طب الصادق تهیه گردیده است.

محتوی: یکی از روش های اثبات نظریه های علمی، مناظره بین صاحب نظران آن علم می باشد که امروزه در رسانه ها و کنگره های علمی جهان تحت عنوان "پانل خبرگان"^۲ انجام می شود. مناظره معروف حضرت با طبیب هندی بارگاه خلیفه عباسی و ناتوانی پاسخگویی پزشک حاذق دربار و اعتراف به این که "حضرت امام صادق (ع) عالم ترین مردم زمان خود می باشد" نشان دهنده توانایی علمی امام در مناظره پزشکی است.

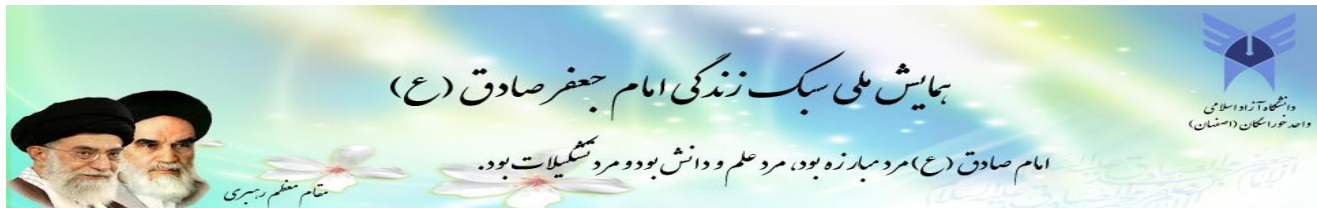
در آموزش آکادمیک پزشکی، ۲-۱ سال اولیه تحصیل، علوم پایه نظیر ساختمان بدن^۳، عملکرد بدن^۴ میکروب شناسی^۵، آموزش بهداشت و... تدریس می گردد، در حالی که موفق ترین پزشکان معاصر حضرت از این علوم بی اطلاع بودند و برای درمان بیماران، تنها بر آزمون و تجربه حرفه ای تکیه داشتند، ایشان در مناظره با طبیب هندی، ۱۷ سوال از ساختمان بدن انسان می پرسند، هم چنین در پاسخ سوال مرد نصرانی در باره ترکیب جسم انسان، تعداد استخوان و مفاصل را مطابق علم امروز تشریح بیان نمودند. حضرت به یکی از شاگردانشان "مفضل" عملکرد دستگاه گوارش، گردش خون، ادراری و حواس ۵ گانه را آموزش می دهند، توصیه به فاصله گرفتن از بیمار جذامی نشان دهنده آگاهی امام از انتقال بیماری توسط میکروب دارد. در حدیث "اهلیجه" امام به معرفی گیاهان دارویی^۶ می پردازند و هنگام درمان بیماران، علاوه بر توجه به جسم، پزشک روح^۷ و هدایت کننده نفس ها به خیر و صلاح بودند که سبب شفای سریع بیماران می گردیده است. امام صادق (ع) خواص میوه ها و سبزی ها، اثر تغذیه طبیعی در سلامت انسان و در پیشگیری و درمان بیماری ها را همیشه مورد تاکید قرار داده اند سخنان جاودانه آن حضرت در مورد طب و طبیب می تواند پایه های علم پزشکی امروز در احیای تمدن اسلامی باشد مانند:

"هرچه در باره بهداشت و حفظ سلامتی خود خرج کنید، اسراف نیست، اسراف موقعی صدق می کند که پول برای ضرر زدن به بدن خود خرج کنید."

کلمات کلیدی: طب الصادق، روش علمی، پزشکی مدرن.

۱- کارشناس ارشد مامایی، مربی، عضو هیات علمی دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

2-Specialist panel / 3-Anatomy / 4-Physiology / 5-Microbiology / 6-Health Education / 7-Phototherapy / 8-Natural Nutrition / 9-Psychotherapy

من در میان شما دو امانت نفیس به یادگار گذاشتم، قرآن و عترت . محمد رسول الله (ص)

در قرآن کریم آمده است "این کتاب بیان همه چیز و هدایت و رحمت همه است". با توجه به هدفی این کتاب آسمانی دارد و آن توجه به همه شئون و زندگی انسان هاست، پیامبر عظیم الشان اسلام و فرزندان بزرگوار وی، امامان شیعه، چراغ هدایت از جانب خداوند می باشند تا نور آنان، راه سعادت را از گمراهی مشخص نماید .

یکی از حکمت های خداوند در قرآن توجه به "سلامت جسم" است و اولیای دین مبین اسلام بیانات فراوانی در باره "علم الابدان" دارند که توسط یاران صدیق جمع آوری شده است و سبب تالیف کتاب های با ارزشی چون "طب النبی"، "طب الائمة" و "طب الرضا" شده است .

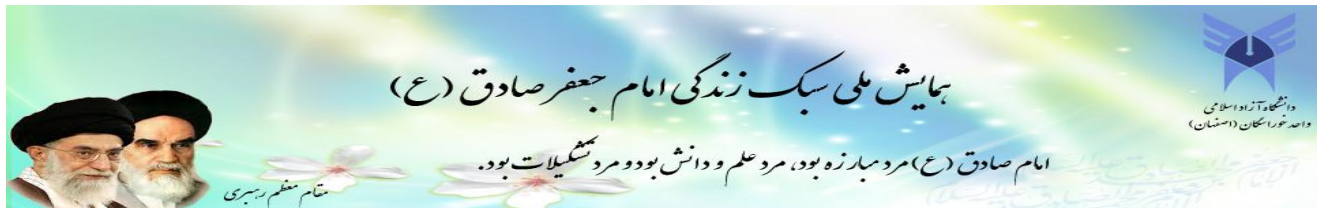
از جمله رساله های بارزش طب اسلامی "طب الصادق" می باشد . در این مقاله به اختصار به دستورات پزشکی امام جعفر صادق (ع) در ۱۳ قرن پیش و تطابق آن با دانش پزشکی امروز پرداخته می شود .

امام ابی عبدالله، جعفر بن محمد الصادق (ع)، جامع علوم و معارف اسلامی، نمونه مکارم اخلاق، فضائل معنوی و کمال انسانیت بوده اند، ایشان با تشکیل حوزه های علمی، محلی برای تجمع دل های صاحبان فضل و فضیلت و مدرسه بزرگی برای علم و فلسفه و دین فراهم آورده بودند. ایشان در باره نیاز مردم به پزشکان آگاه و متعهد چنین می فرمایند: مردم هیچ آبادی از سه گروه بی نیاز نیستند، "فقیه دانا و پرهیز گار"، "امیر نیکوکار و عادل" و "طیب آگاه و مورد اعتماد". (۲)

مبانی یاد گیری در آموزش پزشکی امروز، بر رویکرد رفتار گرایی و ارائه اهداف آموزشی است، اهداف آموزشی بر اساس ۴ معیار مشخص می شوند ۱- مخاطب ۲- فعل رفتاری ۳- شرایط و موقعیت انجام رفتار ۴- معیار درستی یا نادرستی. (۱۰)

با دقت در تعالیم پزشکی آن حضرت مشاهده میشود رفتار و سخنان ایشان در مناظره با پزشکان هم عصر، شاگردان حوزه علمی خویش و بیماران بر اساس اهداف آموزشی متفاوت و مناسب بوده است، در مناظره با پزشک دربار خلفای عباسی، حضرت بی نیازی به علم و کتاب این پزشکان را بارها مطرح می نماید زیرا معیار آموزشی آن حضرت "کلام خدا" می باشد و می فرمایند: "به خدا سوگند ما اینها را از خداوند سبحان آموخته ایم و آنچه نزد من است بهتر از کتاب تو است". (۲)

در ابتدای آموزش علوم پزشکی در دانشگاه ها، مرحله آموزش علوم پایه وجود دارد که دانشجویان با ساختار طبیعی بدن، عملکرد بدن، سلول، میکروب، اصول بهداشتی و... آشنا می گردند، در بعضی مقاطع تحصیلی پزشکی شرط ورود به

آموزش بالینی، کسب نمره قبولی از آزمون علوم پایه است که توسط بالاترین مرجع آموزش پزشکی (در سطح وزارت بهداشت) برگزار می گردد تا افراد با علم و مهارت لازم جهت ارائه وظیفه خطیر سلامت جامعه تربیت شوند و صلاحیت حرفه ای تایید گردد. (۶)

در مناظره معروف امام با پزشک هندی بارگاه منصور، خلیفه عباسی، حضرت ۱۷ سوال مربوط به ساختار بدن (علم تشریح) از ایشان می پرسند مانند: اهمیت خط رویش مو در سر و صورت، تفاوت دندان های پیش و نیش، ساختار قلب و ریه ها و کلیه ها، استخوان زانو، تفاوت ساختار پوست در قسمت های مختلف بدن و... که طبیب درباری قادر به پاسخ گویی هیچ کدام نبودند و پس از جواب های دقیق و علمی امام به سوالات فوق، پزشک هندی که متحیر و مبهور علم حضرت گشته بودند شهادتین بر زبان جاری می نمایند و امام را "عالم ترین مردم زمان خود" می نامند.

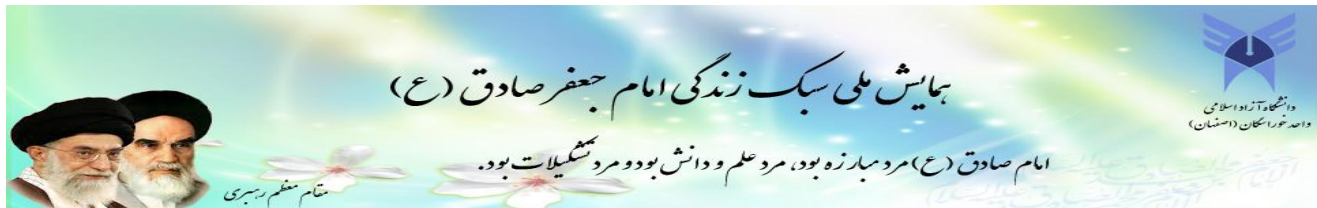
طبیب هندی قبل از مناظره با امام در حال خواندن کتاب طب برای خلیفه بودند و امام با وجود علم و تجربه کافی در باره علل و درمان بیماری ها، با علوم پایه سنجش علم و مهارت حرفه ای ایشان را انجام می دهند تا عمیق و دقیق بودن دانش الهی خویش و سطحی بودن علم پزشک هندی که ناشی از آزمون و خطای مکرر حرفه ای بوده است، اثبات شود.

در پاسخ سوال مرد مسیحی از حضرت در باره چگونگی ترکیب جسم انسان نیز، حضرت ساختمان و عملکرد استخوان، ماهیچه، رگ و اعصاب را کاملاً "مطابق علم تشریح امروز بیان می کنند (۵)

در کتاب "توحید مفضل" حضرت به شاگردش مفضل بن عمر در مورد اثبات توحید از طریق مطالعه خلقت انسان، عملکرد دستگاه گوارش و گردش خون را علمی شرح می دهند و اهمیت این دو سیستم را در سلامت عمومی با ذکر جزئیات بیان می کنند و سپس دانشجویش را با استفاده از نظم شگفت آوری که در ساختمان بدن وجود دارد تشویق به تفکر در حکمت و تدبیر خداوند می نماید (۴)

حضرت ۱۳ قرن پیش از ساختمان و عملکرد حواس ۵ گانه انسان (بینایی، شنوایی، چشایی، بویایی و لامسه) با عبارات روشن و واضح علمی سخن می گویند و در ادامه علم آموزی را روشی برای شناخت خداوند و خدمت به مردم بیان می کنند و می فرمایند: ای مفضل به این حواسی که به انسان داده شده و به واسطه وجود این حواس بر سایر موجودات برتری داده توجه کن و آن حواس ۵ نوع است برای این که چیزی از محسوسات باقی نماند که او درک نکند. (۳)

در زمانی که مردم همه گیری بیماری هایی نظیر جذام و وبا را به خرافه و طلسم و جادو ربط می دادند، رسول اکرم (ص) از قرنطینه، "به شهری که در آن وبا رایج است وارد نشوید" سخن می گویند و فرزند دانشمندش، امام جعفر صادق

(ع) توصیه می نمایند از بیمار جذامی به اندازه یک متر فاصله بگیرید ، این عبارات نشان دهنده آگاهی و شناخت طب اسلامی از انتقال بیماری های عفونی توسط "میکروب" می باشد، دستورات بهداشتی بسیاری در طب اسلامی موید علم میکروب شناسی علمای دین می باشد (۴)

سازمان بهداشت جهانی در هزاره سوم با صراحت می گوید ،زمان آن رسیده است که مردم به دلیل خستگی از طب مدرن و داروهای مصنوعی ساخت انسان به سمت طب گیاهی روی بیاورند ،گیاهان دارویی با حداقل عارضه نامطلوب و ناخواسته ،شفابخش بیماری انسان می باشد .(۷)

در حدیث معروف اهلیجه حضرت به کیفیت داروهای تهیه شده از گیاهان ،منافع ،مضرات و طرز استفاده آن ها اشاره می نماید و در گیاه درمانی ،حضرت معمولا از "گیاه دارویی" (یک گیاه) برای درمان استفاده نمی کردند بلکه درمان ایشان "داروی گیاهی" است که گاه از قسمت های مختلف برگ ،دانه ،ریشه ،عصاره و... چند گیاه در دسترس محلی برای درمان بیماری شحص استفاده می نموده اند .حضرت در درمان بیماران به مزاج افراد نیز توجه داشته اند و در مناظره با پزشک هندی می فرمایند : من آزردهای جسمی گرم را با دوی سرد و آزردهای جسمی سرد را با دوی گرم معالجه می کنم و شفا را به خدا می سپارم .(۳)

روش گیاه درمانی ایشان کاملا علمی و مطابق آخرین یافته های پژوهشی این نوع درمان است که ثابت نموده هر بیماری که در یک منطقه جغرافیای خاص شایع می شود ،درمانش نیز در گیاهان روئیده شده در همان اقلیم می باشد و اساتید مشهور گیاه درمانی امروزه نیز توصیه بر " داروی گیاهی" به جای " گیاه دارویی" دارند وپزشکان گیاه درمان با تحصیلات کامل دانشگاهی با توجه به اصل "تفاوت های فردی" ابتدا آزمایش های مزاج شناسی را انجام می دهند سپس داروی گیاهی مورد نظر را بر اساس مزاج فرد انتخاب می نمایند .(۷)

یکی از روش های درمان بیماران ، درمان سرپایی (بدون بستری) می باشد که در مورد بیماری های رایج انجام می پذیرد ، امام دستورات بهداشتی - درمانی دقیق و درستی در باره سر درد ، مشکلات گوارشی ،سرماخوردگی ، ضعف بینایی ،ناراحتی های پوستی ،دردهای مفصل و استخوان ،ناتوانی جنسی و... دارند که افراد مراجعه کننده (که الزاما همگی اصحاب موافق ایشان هم نبوده اند) اقرار نموده اند که با مراجعه و استفاده یک باره دستورات امام (یک نسخه) مداوا گردیده اند .(۵)

امروزه علم تغذیه به یکی از مهم ترین رشته های پزشکی تبدیل و پیشرفت های علمی شگرفی نموده است ،با گسترش بیماری های مزمن غیر واگیر مانند دیابت ، بیماری های قلبی - عروقی ، سرطان ، پوکی استخوان ، دردهای استخوانی - مفصلی ، بیماری های عصبی - روانی و... که وابستگی بسیاری به الگوهای غذایی فرد دارند و نقش محوری و بنیادین تغذیه

در این بیماری ها که بیشتر خاص جامعه صنعتی می باشد این گفته را جهانی نموده است که " پدر بیماری هرچه باشد ، مادرش سوء تغذیه است!" (۹)

یکی از نمونه های سوء تغذیه ، کاهش مصرف میوه و سبزی جات در رژیم غذایی می باشد به طوری که کالبد شکافان حرفه ای بارها اقرار نموده اند که ساختمان دندان و دستگاه گوارش انسان مطابق با موجودات گیاه خوار ، ونه گوشت خوار می باشد و استفاده افراطی از گوشت ها در رژیم غذایی انسان بر خلاف طبیعت خلق شده اوست و در مقابل طبع و طبیعت قرار گرفتن با رنج و عذاب همراه است . (۸)

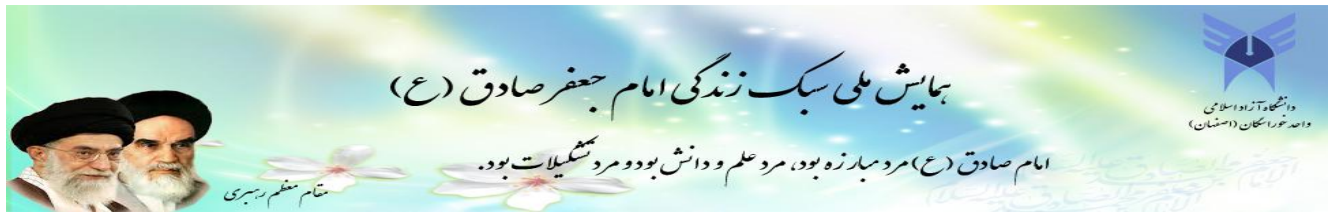
روایات بسیاری از امام در باره فواید میوه و سبزی ها وجود دارد و در درمان بیماری ها ایشان توصیه به مصرف این محصولات زیبا و شاداب طبیعت خداوند می کردند ، برای مثال توصیه به مصرف سیر برای درمان ۱۴ بیماری از عفونت ریه تا بهبود زخم ها ، پیاز برای افزایش قدرت بدن و رفع خستگی ، ترب در درمان بیماری های کلیه ، انگور برای رفع افسردگی ، سیب برای ایجاد نشاط ، انار برای تصفیه خون و همچنین فواید به ، انجیر ، خرما ، کاهو و... که با آخرین پژوهش های علم تغذیه در باره خواص ، ویتامین و املاح میوه و سبزی ها و تاثیر در درمان بیماری ها تطبیق دارد . (۳)

از ویژگی های طبابت امام توجه به ارتباط بیماری های جسمی با آشفستگی های روحی است ، ایشان در مداوای بیمار ، با نهایت مهربانی و صبر مریض را راهنمایی می نمودند تا علاوه بر رفع رنج جسمی ، آرامش روح و روان را نیز کسب نمایند ، برای مثال دوری از خشم و کنترل غضب ، به عنوان یک راه کار پیشگیری از عود بیماری های گوارشی و عفونی به بیماران توصیه می نمودند ، ایشان در مورد خشم می فرمایند ، " غضب کلید همه بدی ها و شرها ست ، بردبار باشید " (۴)

دانش فیزیولوژی انسان ثابت کرده است هنگام خشم و عصبانیت موادی به نام " کاتکول آمین ها " در بدن ترشح گردیده ، وارد خون می شود و سبب انقباض عروق و کاهش خون رسانی به سلول ها و بروز انواع ناراحتی ها می گردد و تولید مداوم این مواد می تواند ضعف سیستم ایمنی و بیماری مکرر را به دنبال داشته باشد . (۹)

در جلسات علمی ، حضرت چند رفتار نامناسب انسانی را مطرح می نمایند که سبب بیماری های جسمی و روحی ماندگار می گردند از جمله ، دروغ ، حسد ، تکبر ، حرص ، خود نمایی ، جدل و...

جملات حکیمانه امام برای پیشگیری از ابتلاء به ناراحتی های روحی و کسب آرامش روان زبان زد شیعیان است مانند : " کسی که زبانش راستگوست ، رفتارش هم پاک و مقدس است " و " حسد ایمان فرد را از بین می برد " و " حرص منشاء همه عیب های نفسانی است " و " مومن کسی است که با مردم مدارا کند نه اینکه خود را نسبت به دیگران برتر بداند " (۲)

امروزه در کلینیک های مدرن درمان، چند درمانگر با تخصص های متفاوت حضور دارند و مشاور و روانشناس جزء ثابت ویزیت بیمار و تکمیل پرونده او در مرکز می باشد، زیرا نسخه نویسی یک سان و شتاب زده پزشکان به تنهایی درد افراد را درمان نمی نماید.

نظرات با ارزش و حکیمانه امام جعفر صادق (ع) در باره سلامت بدن می تواند پایه و اساس این علم در عصر حاضر گردد مانند جمله: " تا وقتی که بدن شما می تواند با نیروی طبیعی خود با بیماری مبارزه کند، از مصرف دارو خود داری کنید" (۳) امروزه در بیشتر بیماری های عفونی و ویروسی، نیازی به مصرف دارو نمی باشد و به بیمار فقط توصیه استراحت و رژیم غذایی می شود. یکی از دلایل مشکلات درمان در طب نوین، مقاومت میکروب ها به درمان های دارویی رایج می باشد، و دلیل آن را استفاده بی رویه و بی دلیل از دارو و به ویژه آنتی بیوتیک ها ذکر می کنند، گویا عرف درمان است که پس از دیدار هر بیمار با هر پزشک باید بیمار با بسته محتوی چندین دارو مراجعت نماید!

یکی دیگر از عبارات های پرمعنی امام در باره سلامت، جمله معروف ایشان " اساس هر درد در پر شدن معده است" (۴) ، هزاره سوم افزایش قند و چربی های خون، اوره، سرطان، مشکلات گوارشی، مفاصل و استخوان ها، افسردگی، بی تحرکی و عوارض آن و مرگ های زودرس را در پر خوری و چاقی اعلام نموده است (۹)

دین مبین اسلام با تعالیم اخلاقی و پرورش علمای حکمت چون امام جعفر صادق (ع) توانسته است انسان ها را در زندگی دنیا و آخرتشان سعادت مند نماید، ما مسلمانان با " قران و عترت " می توانیم رنج های جسمی و روحی خویش را تسکین و رفع نماییم که کلام آفرینند ما این است " ما به وسیله این قرآن برای شما مردم با ایمان شفا و رحمت نازل کردیم " آیه ۸۲، سوره مبارکه بنی اسرائیل.

منابع:

- ۱- قران کریم
- ۲- مجلسی، محمد باقر. بهار الانوار. جلد ۱۴.
- ۳- دریایی، محمد، طب الصادق، ۱۳۹۱.
- ۴- قزوینی، سید محمد کاظم. طب جامع امام صادق، نشر لطیف، ۱۳۸۶.
- ۵- عسگری، سیدمرتضی. طب الرضا و طب الصادق، ترجمه کاظمی خلخالی، نشر سلمان فارسی، ۱۳۸۵.

- ۶- مازوجی ،طاهره .خامه چیان ، طاهره. مازوجی ،مجید .بررسی نقش علوم پایه در صلاحیت های حرفه ای پزشکان از دیدگاه اساتید علوم بالینی دانشگاه علوم پزشکی کاشان ، مجله گاه های توسعه در آموزش پزشکی ، ۱۳۹۱- ۹(۱) ۹۶-۹۰ .
- ۷-خسروی ، مهدی . گیاهان دارویی و نحوه کاربرد آن ها ،نشر محمد ، ۱۳۹۱.
- ۸- عمویی ،علیرضا .درمان طبیعی با میوه و سبزیجات ،نشر بقیه الله، ۱۳۹۰.

- 9- Kathleen mahan,l.Scott-stump,Sylvia.Reymond.Janicel. Krause’s food and nutrition care process,2012.
- 10- Torre,dm.Deley ,bj. Sebastian,jl.Elenicki,m. overview of learning theories for medical education ,Am J Med,2006 ,119(10) 907-903